

Ключевые слова: *субстантивный трикомпонит, непосредственное составляющее, детерминатив, основное слово, лексикализация.*

Biletska O. The Influence of Lexicalization on Formation of Compounds in the German Language.

The article focuses upon the lexicalized direct constituents of three-noun compounds in Middle High German and Modern German. The research is based upon the corps of 357 lexical units in Middle High German and 2992 lexical units in Modern German, obtained by using the method of complete selection from the explanatory dictionaries. The list of lexicalized two-noun compounds as a part of three-noun compounds has been systemized, their ability to form series of complex nouns has been analyzed and the peculiarities of their realization in the structure of three-noun compounds have been established in two compared periods in the process of investigation. The comparative analysis of the peculiarities of lexicalized direct constituents of three-noun compounds in Middle High German and Modern German has been carried out. It has been shown that lexicalization of direct constituents is typical for both periods of the language development and plays a special role in the process of building of complex words, it conduces condensing of language statement and simplification of perception of three-noun compounds.

Key words: *three-noun compound, direct constituent, determinative, basis word, lexicalization.*

Оксана Гринюк
(Київ)

УДК 811.112.2'373.2/611

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СЛОВОТВОРУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблематику мовної номінації, проаналізовано номінаційний аспект мовної діяльності, який охоплює утворення та використання одиниць різних рівнів – дериватів, похідних слів, словосполучень, які виконують схожі і одночасно відмінні за характером функції. З'ясовано питання ролі та місця словотвору серед номінативних засобів мови, обґрунтовано властивості афіксального словотвору з позиції ономасіології як теорії номінації, описано напрямки дослідження словотвору як виду номінації та способи мовної номінації, визначено особливості ономасіологічного підходу до словотвору та акту дериваційної номінації. У статті доведено, що можливості внутрішньої організації та зовнішніх зв'язків системи словотвору та її основна – номінативна функція взаємозумовлені. Цим забезпечується утворення і використання назв, що характеризуються словотвірною структурою, певними системними властивостями та функціями. Разом взяте визначає місце та роль словотвірних процесів у суспільно зумовленому відношенні: дійсність – мислення – мова – комунікація, що розуміється як процес або діяльність, яка здійснюється за допомогою мови.

Ключові слова: *мовна номінація, лексична номінація, афіксальний словотвір, ономасіологічний підхід, ономасіологічна структура.*

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві знаходить широке визнання положення про динамічний характер відношень, що існують у триєдності мислення, мови і світу дійсності. Це передбачає, що не можна обмежуватися лише описом мови як сукупності засобів для передачі думок. Необхідно вивчати, як ці засоби використовуються у діяльності мови, що виражає і формує думки, як розкрити лінгвістичний механізм відображення у мові світу дійсності.

Словотвір як елемент системи мови має свій власний ономасіологічний простір, певні специфічні функції і власний потенціал, що визначає реалізацію цих функцій у взаємодії з іншими рівнями і підсистемами мови. Основу називання у будь-якій мові складають ономасіологічні чи понятійні категорії. Дослідження словотвору як виду номінації може проводитись за двома напрямками – ономасіологічним та семасіологічним. Ономасіологічний підхід до розгляду мови вибирає відправною крапкою немовний зміст і веде дослідження в напрямку мовних способів вираження даного немовного змісту. Семасіологічний підхід походить з мовної форми, зі значення та співвідносить їх з немовним змістом [1, с. 108].

Номінаційний аспект мовної діяльності охоплює утворення або використання одиниць різних рівнів – дериватів, похідних слів, словосполучень, які виконують схожі і одночасно відмінні за характером функції.

При розгляді проблематики мовної номінації виникають питання, чому об'єкт дійсності названий певним способом. Визначальну роль у виборі способу мовної номінації відіграє знання про систему мови, про можливості та ономасіологічні межі окремих підсистем. До чинників, які забезпечують використання способу дериваційної номінації належать: стійкість і продуктивність дериваційної системи; обмежена кількість словотворчих засобів; компактність та інформативність похідного слова.

Подвійна референція похідного слова – його зверненість до світу речей та до світу слів – знаходить вираження у співвідношенні в ньому двох структур: власне ономасіологічної, що виявляється як єдність відношень, встановлених між ономасіологічним базисом та ономасіологічною ознакою та дериваційної, яка реалізується як розчленоване утворення, мотивоване іншим мовним знаком. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** За останні десятиліття в лінгвістиці спостерігається зростання зацікавленості в трактуванні мовних явищ, у тому числі й словотвірних процесів [2]. Зміст слів досліджується з позиції співвіднесення мовних одиниць як засобів для позначення найменувань з позамовним предметним рядом. Номінативна функція вважається головною в процесі творення слів і номінативність розглядається як здатність мовних одиниць самотійно, без допоміжних засобів, виражати, актуалізувати та передавати відповідний зміст: реалії, явища, предмети. Номінативність характерна для всіх іменних частин мови, але найбільше для іменників, оскільки зв'язкам між компонентами слова на морфологічному рівні відповідають живі зв'язки, які людина вбачає між явищами навколишньої дійсності.

Як відомо, ономасіологія в загальному вигляді протиставляється семасіології за напрямком дослідження від речі чи явища до думки про цю річ, явище та до їх позначення мовними засобами. Семасіологічний підхід до опису мовних явищ втілюється в дослідженні значень одиниць мови, які використовуються для номінації предметів та явищ дійсності, а також, виходячи з критеріїв опису лексичних одиниць у дослідженні парадигматичних, синтагматичних та ієрархічних зв'язків слів у системі мови, зумовлених морфологічними, словотвірними ознаками слів. Розгляд семасіологічного аспекту словотвору полягає у встановленні особливостей значення твірного слова та особливостей реалізації системних зв'язків у словотворі, у лексичному та словотвірному значенні. Сутність семасіологічного аспекту словотвору полягає у вивченні лексичної та словотвірної системи мови і слова як елемента цієї системи, перш за все, з точки зору внутрішніх і словотвірних закономірностей, що організують цю систему. Різні прояви системності лексики, які присутні у словотвірній системі, зумовлені словотвірною деривацією, яка належить до універсальних явищ різних мов. До неї належать: лексико-семантичні групи похідних, складних і конвертованих слів, явище лексико-словотвірного і словотвірного варіювання, словотвірна валентність, утворення словотвірних парадигм і словотвірних гнізд, всі види формально-семантичних опозицій, що реалізують парадигматичні відношення.

Ономасіологія спирається на дані теорії номінації, яка визначається як “ядро семантики” [3, с. 294-358], щоб на її основі встановлювати відношення знаків до об'єктивної дійсності, щоб “здійснювати передбачення про можливі шляхи переходу від даних значень до їх вираження різнорівневими засобами” [4, с. 15]. “Ономасіологічний підхід у кінцевому результаті, якщо він доведений до свого логічного завершення, нівелює межі між рівнями мови, показує, як засоби різних мовних рівнів доповнюють один одного та взаємодіють між собою, виражаючи визначені значення” [5, с. 14].

Мета статті. Статус словотвору як особливого виду номінації спонукає нас більш детально зупинитися на проблемі ролі та місця словотвору серед номінативних засобів мови, розглянути афіксальних словотвір німецької мови з позиції ономасіології як теорії номінації та визначити основні способи мовної номінації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ономасіологія зосередила увагу на вивченні засобів та способів називання окремих елементів дійсності, почала вивчати похідне слово з семантико-функціональної точки зору. Ономасіологія безпосередньо співвідноситься з семантикою та словотвором, але досліджує номінативні значення у всій їхній різноманітності. Способи мовної номінації ізоморфні до способів відображення в свідомості людини досвіду.

Узагальненим уявленням про предмети і явища є поняття. Ці предмети та явища можуть бути наділені визначеними якостями та існують в реальності, як наслідок, і в свідомості людини не ізольовано, а знаходяться у взаємозв'язку з іншими поняттями та явищами. Поняття поєднуються в системи на основі тієї чи іншої класифікаційної ознаки, а, окрім цього, на основі семантичної суміжності та об'єктивного положення справ, що існує в екстралінгвістичній реальності. Мінімальним компонентом екстралінгвістичної діяльності як сукупності елементів досвіду людини є ситуація, а відповідною до неї сукупністю понять – логічна категорія судження.

Номінація окремого елементу досвіду людини здійснюється словом, називанням окремого елемента досвіду, але з урахуванням його розчленованості, наявності властивостей та якостей – словосполученням. Способом номінації ситуації (судження) є речення. Поняття номінативного характеру речення пов'язане з тим фактом, що “у реченні закріплений образ названої ним ситуації. Цей смисловий образ ситуації прийнято називати терміном пропозиція” [6, с. 188]. Пропозиція відповідає номінативному чи власне семантичному аспекту речення.

Таким чином, існують два основних способи мовної номінації – номінація лексична та номінація пропозитивна. Номінація похідним словом не розглядається як окремий спосіб, оскільки результатом акту словотвору є лексична одиниця мови – слово.

Взаємозв'язок предметів та явищ, відображених в похідному слові, свідчить про пропозитивний характер похідного. Актом створення пропозиції є предикація. Словотвірний акт – це у повному змісті акт предикації [7, с. 27]. Однак, особливість предикативного зв'язку в похідному слові у тому, що “сам предикативний зв'язок виступає тут у зміненому вигляді – він латентний, і частіше за все тільки додумується, домислюється” [8, с. 143]. Слід зазначити, що вищезгадані судження про наявність скритого предикативного зв'язку в середині похідного слова стосуються суфіксальних похідних. При префіксації фіксується не тип відношень, а локальні, темпоральні, відносні та тому подібні характеристики [9].

Суфіксальний словотвір є зв'язуючою ланкою між лексичною та пропозитивною номінацією, шлях переходу від судження про позначуване до його позначення лексичною одиницею (пор. *er studiert* - *er ist Student*) [10, с. 50]. При цьому, такий перехід формально виражений завдяки наявності визначених формул – словотвірних моделей. Похідне слово характеризується “розчленуванням уявлення про предмет, оскільки лексичне значення слова сприймається через зв'язок з іншим словом” [11, с. 14].

Ономасіологічний підхід до словотвору проявляється в тому, що:

- структура ономасіологічних категорій в основі своїй двочленна, ономасіологічний базис вказує на визначений понятійний клас, родові поняття; ономасіологічна ознака вказує на видові різниці, які виділяють предмет всередині класу;
- ономасіологічні категорії є базисом для утворення словотвірних категорій. При цьому категорії ономасіологічні та словотвірні знаходяться між собою в таких відносинах, які філософія встановлює для явища та сутності;
- словотвір відображає номінативну діяльність людини, яка реалізується в похідному слові;
- словотвір формує такі категорії, які можуть бути названі ономасіологічними словотвірними категоріями мови;
- способи словотвору і словотворчі засоби мають ономасіологічну спрямованість на вирішення завдань створення нових номінацій;
- ономасіологічні структури представлені похідними словами різних словотвірних типів.

Утворення похідного слова трактується як підведення означуваного під одну з базових категорій досвіду людини, яка формує ономасіологічну базу означального, та закінчувалася ця операція “приписуванням базі визначеної ономасіологічної ознаки, яка формується основою мотивуючого слова” [12, с. 12]. Подвійна референція похідного слова – його зверненість до світу речей та до світу слів – знаходить вираження у співвідношенні в ньому двох структур: власне ономасіологічної, що виявляється як єдність відношень, встановлених між ономасіологічним базисом та ономасіологічною ознакою та дериваційної, яка реалізується як розчленоване утворення, мотивоване іншим мовним знаком.

Отже, з позиції ономасіології як теорії номінації, суфіксальний словотвір може розглядатися як особливий спосіб, що дозволяє вкрай компактно описати ситуацію

екстралінгвальної дійсності, яка складається з декількох елементів, однією лексичною номінативною одиницею. При цьому дуже важливою особливістю суфіксального словотвору є можливість транспонувати похідне слово в іншу частину мови, а, як наслідок, описати той самий компонент ситуації з різних точок зору.

Висновки дослідження. Таким чином, метою словотвору є утворення нового найменування як нової частини мови чи синонімічного ряду одиниць у середині кожної частини мови. Засобом цієї мети виступає морфологічне переосмислення основи та постачання її новими морфологічними показниками, результатом, тобто можливе переосмислення самих морфологічних показників. Акт дериваційної номінації здійснюється як процес формування мовного знаку, що відрізняється від інших мовних номінацій як у плані вираження, так і у плані змісту, тобто способом реалізації основної – номінативно-репрезентативної – функції. Процес сприймання і найменування елементів дійсності отримує об'єктивацію і закріплення у мові у вигляді однослівних лексичних одиниць, які відрізняються низкою специфічних властивостей: нові найменування предметів і явищ дійсності утворюються на базі вже існуючих номінативних одиниць, позначаючи те ж поняття; позначають явища світу відповідно до їх класифікації, і, виконуючи роль своєрідних “трансформів”, займають певне місце у парадигматиці та ієрархії мовних одиниць і категорій, які формуються за допомогою словотвірної системи; називаючи нові поняття, закріплюють за позначуванним предметом певну властивість, але не прямо, а опосередковано, завдяки встановленню асоціативного зв'язку з іншим предметом, ознакою, дією та вказівкою на зіставлення з ним.

У зв'язку з постійним розвитком та поповненням словникового складу сучасної німецької мови за рахунок внутрішніх ресурсів системи мови та завдяки словотвірній деривації вважаємо за доцільне подальше дослідження процесів утворення віддієслівних афіксальних похідних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В.П. Ономаσιологическое направление в истории грамматики / В.П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 108 – 131.
2. Зверев А.Д. Словообразование в современных восточнославянских языках / Андрей Дмитриевич Зверев. – М.: Высшая школа. – 206 с.
3. Степанов Ю.С. Номинация, семантика, семиология / Юрий Сергеевич Степанов // Языковая номинация (общие вопросы). – М.: Наука, 1977. – С. 294-358.
4. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 149с.
5. Гак В.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка / Владимир Григорьевич Гак // Проблемы функциональной грамматики. – М.: Наука, 1985. – С. 5 – 15.
6. Богданов В.В. Моделирование семантики предложения // Прикладное языкознание / В.В. Богданов, Л.В.Бондарко, Л.А. Вербицкая, Г.Я. Мартыненко. – СПб., 1996. – С. 161 – 200.
7. Вендина Т.И. Словообразование как способ дискретизации универсума / Т.И. Вендина // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 27-49.
8. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – С. 143.
9. Колесникова С.М. Градуальный аспект языковой картины мира сквозь призму словообразования: учебное пособие [для студентов-филологов] / С.М. Колесникова. – М.: МПУ, 1999. – 101с.
10. Ковалевский Р.Л. К вопросу о соотношении словообразовательной и синтаксической валентности / Р.Л. Ковалевский // Исследования по романо-германскому языкознанию. – Волгоград, 1977. – Вып. 7. – С. 49-56.
11. Гафарова Г.В. Когнитивные аспекты лексической системы языка / Г.Гафарова, Т. Кильдибекова. – Уфа : Изд-во Башкирск. ун-та, 1998. – 180с.
12. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine / Milosh Dokulil. – Praha: CAV, 1962. – 263 S.

Гринюк О. Ономаσιологический аспект словообразования современного немецкого языка.

В статье рассмотрено проблематику языковой номинации, проанализировано номинационный аспект языковой деятельности, который охватывает образование или использование единиц разных уровней – дериватов, производных слов, словосочетаний, которые исполняют похожие и отличительные по характеру функции. Выяснен вопрос роли и места словообразования среди номинативных средств языка, обосновано свойства аффиксального словообразования с позиции ономаσιологии как теории номинации, выделено направления исследования словообразования как вида номинации, указаны особенности ономаσιологического

подхода и акта деривационной номинации. В статье доказано, что возможности внутренней организации и внешних связей системы словообразования и ее основная – номинативная функция взаимообусловлены. Этим обеспечивается образование и использование названий, которые характеризуются словообразовательной структурой, некоторыми системными особенностями и функциями. Указанное и определяет место и роль словообразовательных процессов в общественно обусловленном отношении: действительность – мышление – язык – коммуникация, которая понимается как процесс или деятельность, которая осуществляется при помощи языка.

Ключевые слова: языковая номинация, лексическая номинация, аффиксальное словообразование, ономаσιологический подход, ономаσιологическая структура.

Grynyuk O. Onomasiological Aspect of Word – Formation in Modern German.

The article deals with the problems of language nomination, analyzed nomination aspect of language that includes creation or use of units of different levels - derivatives, derivative words, phrases, performing both similar and different features in character. It is determined the question of the role and place of the word-formation among the nominative means of language. It is based on the features of the affix derivation from a position due to the onomasiology nomination theory, described the areas of research of derivation nomination, emphasized the peculiarities of the onomasiological approach to word formation and the act of derivative nomination. The article proves that the possibility of internal organization and external relations of the word-formation system and its basic nominative function are interdependent. This ensures the creation and use of names that are characterized by word building structure, certain system features and functions. Together sets determinates the place and role of word-formation processes in the social conditioned relation: reality - thought - language - communication, understood as the process or activity that is realized with the help of language.

Key words: language nomination, lexical nomination, affixed derivation, onomasiological approach, onomasiological structure.

Віктор Дворянкін, Юлія Онищенко
(Маріуполь)

УДК 811.161.2'282.2'373

АСТРОНОМІАЦІЯ В ГОВІРЦІ СЕЛА БІЛЬМАНКА КУЙБИШЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті представлено опис астролексики, уживаної в новоствореній українській східностеповій говірці села Більманка Куйбишевського району Запорізької області, яке розташоване на межі східностепового та нижньонаддніпрянського діалектних континуумів. Проаналізовано номінації окремих небесних світил (найменування зір, сузір'їв), а також назви, пов'язані з фазами Місяця та з моментом появи або зникнення сонця. Спостереження над астрономенами показало, що більшість найменувань є монолексемами. Аналітичні назви представлені найчастіше атрибутивними словосполученнями. Засвідчено явище лексичної номінації (на рівні слова та словосполучення). Інтерпретація деяких астрономенів досліджуваної східностепової говірки через призму інших українських діалектних ландшафтів показала, що для багатьох понять, пов'язаних із найменуванням астрооб'єктів, у різних обшарах українського етномовного простору виявлено спільні назви, яким властиві фонетичні, морфемні й семантичні відмінності.

Ключові слова: українські східностепові говірки, астрономіація, астролексика, сема, маніфестант.

Постановка проблеми. Усебічне докладне висвітлення стану й динаміки говіркової номинативної системи завжди залежне від ступеня вивченості різних тематичних груп лексики, які на сьогодні нерівномірно представлені в діалектологічних описативних і лінгвогеографічних студіях. Між тим розвиток вітчизняної діалектології останнім часом характеризується посиленням інтересом до особливостей лексичних одиниць новостворених говіркових ландшафтів, адже їхнє вивчення (як і словникового складу старожитніх масивів) дає змогу доповнити відомості про формування української мови в живому мовленні носіїв. Показовим у цьому плані є астролексичний матеріал.